

a rendszerszemléletet, a nyelvileg, névrendszertanilag, történetileg, társadalmilag, földrajzilag stb. egyaránt értelmezett kontextus bevonását az elemzésbe.

SLÍZ MARIANN

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5959-1018>

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

Helynévtörténeti Tanulmányok 16. (2020)

Szerkesztők: HOFFMANN ISTVÁN – TÓTH VALÉRIA. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
167 lap

1. A helynévkutatás sajátosságaihoz, történeti elemzésük lehetőségeihez és korlátaihoz érdemben igazodó módszerek és eljárások megkeresése az alább bemutatott szám mind-egyik írásában szerepet játszik. Ez egyúttal olyan szemléleti keretet ad, mely egységbe hozza az egyébként különféle témákkal jelentkező tanulmányokat, akkor is, ha a szükséges módszerek keresése bennük rejtettebb vonal, s akkor is, ha központi témának is tekinthető.

2. Juhász Péter tanulmányának (7–69), a kötet első és legnagyobb terjedelmű írásának a témája Erdély vízneveinek rétegei és népeinek betelepülése. A különböző etnikumok mozgása és betelepülése a Kárpát-medencébe már régóta kutatott és vitatott, de továbbra is érvényes kérdéseket rejtő problémakör. Ennek megoldásához a szerző szerint is a részdiszciplínák s a valamiképp érintett más tudományágak összefogása, egymás eredményeinek egybevetése, együttlátása szükséges. Jelen írása is (korábbi munkáihoz hasonlóan) ennek jegyében született: nyelvi és nyelvészeti alapokon hozott megállapításait is elsősorban – az adott hely régészeti leletanyagának tényezőin kívül – a régészeti és a történeti kutatásokkal tartja szükségesnek egyeztetni, azaz egymás tükrében is vizsgálni őket, mind az etnikumok azonosítása, mind az időrendiség vázolása során. A népvándorlás kori etnikumok földrajzi jelenlétének és a népességmozgások irányának és kronológiájának rekonstruálásában jelentős szerepet játszó nyelvi kutatások tárgya e tanulmányban is főképpen a történeti helynévanyag (a maga szükségszerűen korlátozott mivoltában is). Ezen belül a régiók etnikai változásának követhetőségében kiemelkedő fontosságúak a víznevek. Kronológiai kérdésekben is súlya van a nagyobb vizek elnevezéseinek és neveik fennmaradásának, s az egyre inkább előtérbe kerülő, a honfoglalást megelőző és követő kontinuitásra irányuló vizsgálatok esetében is fontosak a több szempontból különböző – a vizsgálatok során el is különülő, nem azonos problematikát jelentő – víznevekre irányuló kutatások. E kérdések és szempontok részletes bemutatása, valamint az összefoglaló értékelés mellett tárgyalja Juhász Péter a Kárpát-medencei víznevek nyelvi rétegeit.

Szöke Melinda tanulmánya (85–96) a Pécsváradi alapítólevélben található tövégi magánhangzós helynevekkel, közelebről az ide kapcsolódó, egymással összefüggésben álló jelenségek kutatásával foglalkozik. Ez a kérdéskör is több probléma körülményét,

feldolgozását igényli, és többféle módszerbeli kérdést is érint: egyrészt magának a hangtörténeti változásnak a lefolyására, a többretű folyamat kronológiai és egyéb jellemzőire, valamint a korai helynevek ebbéli szerepére vonatkozóan; másrészt az oklevél (és az oklevelek: a több idősíki, bizonytalan kronológiájú oklevelek; a hamis oklevél; az interpolált oklevél) forrásértékének meghatározhatóságáról, az adatok kellő értékelhetőségéről és valóságra vonatkozathatóságáról szóló kérdéseket és kutatási területeket. A szerző a többretű szakirodalomra és saját korábbi kutatásaira építve, ezeknek a továbbgondolásával és a Pécsvaradi alapítólevél helynévi adatainak elemzése alapján meggyőző eredményekre jut. Ez az eredmény többirányú is, mert tartalmaz mind az oklevélre vonatkozó, így annak nyelvtörténeti kronológiai rétegeit is elhatároló megállapításokat, mind az ismételten vizsgált hangtörténeti folyamatot érintő módosító megállapításokat, s ezekhez csatlakozóan az alapítólevél három véghangzós szórványát és tizenegy véghangzó nélküli helymegjelölését konkrétan érintőeket is. A módszerek terén ezek megerősítik, hogy mennyire célravezető eljárás az oklevél történetének és a nyelv történetének egymásra vonatkoztatott kutatása.

A nyelvtörténet minden területén fontos a nyelvi, nyelvhasználati változások és megmaradások vizsgálata: a diakrón nyelvi kép ezek együtteséből alakítható ki megalapozottan a névtörténetben is. A megváltozóknak és a változásoktól nem érintetteknek az aránya is sokat elárul a nevek sajátságairól és a névhasználatról: ezt – és ennek nyelvi, valamint társadalmi háttérét – vizsgálja Kovács Éva. Mind korábbi, mind e mostani tanulmányából (71–83) a változások kutatása során kiderül, hogy a természeti környezetre utaló településnevek esetében nagyfokú az időbeli állandóság, e névrendszer egészében és a belső szerkezeti típusaiban is. A (főként korai) ómagyar korból vett, 2000-nél több névadat alapos elemzése során a szerző arra keresi a választ, hogy a településnevekre általában jellemző és társadalmi változásokkal is összefüggő nyelvi változások mennyiben – azaz milyen mértékben és arányban, és milyen típusokra utaló sajátságokkal – jellemzőek a szűkebb kör, a természeti környezetre utaló településnevek alakulására. Tanulmánya kvantitatív megközelítéssel, az altípusok jellemzésével és névadatok sorának elemzésével (itt figyelembe véve több szempontot, például a különféle képzőknek és képzésmódoknak a szerepét, a névrészek változásait, a névcserék következményeit) mutatja be kutatásainak eredményét. Eszerint a névtípust a korai ómagyar korban kevésbé érintették a változások, mint a településneveket általában: a természeti környezetre utaló településnevek változási érzékenysége 5%, s ez jóval kisebb a településnevek egészének vagy egyéb típusainak más kutatásokból ismerhető arányainál.

Összevetés és a belőle levonható tanulságok megkeresése a célja Hankusz Éva tanulmányának is, de ezúttal a helynévrendszerek differenciáltságának vizsgálatáról más vonatkozásban van szó (107–128). Míg az előbbieken Kovács Évától a diakrón mozgások jellegzetességeinek összehasonlítását láthattuk a településnevek típusaira vonatkozóan, Hankusznál az időbeli változások helyett és mellett a területi eltérések állnak előtérben: 57 szatmári település határneveinek összevető vizsgálata során a területi adottságok különbségei, illetve az azokból fakadó névrendszerbeli eltérések feltárása a cél. Az ilyen szempontok követése, a különféle összevetések egyre több új eredményt mutatnak fel a helynévkutatásban. E települések egy évszázada három ország részei (Magyarország, Románia, Ukrajna), így határnevek jellegének és változásainak vizsgálata e speciális háttérből nyert magyarázatot, hiszen a terület megosztottsága a helynévrendszereken belüli eltérésekhez vezetett. Ennek részleteit statisztikák és diagramok, térképek és részrendszerek elemzéseinek

során ismerteti a szerző (jelöltség/jelöletlenség; a birtoklást kifejező névstruktúrák; a birtokosra utaló nevek megoszlásai). Az összevető vizsgálati eredmények azt támasztják alá, hogy akár kis területen belül is eltérést mutatnak a helynevek, ha a névminták terjedése (például országhatárok miatt) gátolva van.

A kötetet alkotó tanulmányok kutatásaiban mind az összevető, mind az összekapcsoló célú különféle eljárások rendszeresen követett – vagy éppen kialakított – módszerként jelennek meg. Ez egyúttal a kötetnek egyik tanulsága és eredménye. Az együttlátás fontosságára, többféle jelenség, jelenségcsoport egymásra vonatkoztatásának ígéretes voltára a tanulmányok különféle területek és részrendszerek eseteiben, de hasonló megközelítésben, ebben megegyező szemlélettel hívják fel a figyelmet. Bába Barbara nyelvjárástörténeti, hangtörténeti kutatásának eljárásai és eredményei e szemlélet szükségességét igazolják, így ennek jelentőségét maga a tanulmány megalapozottan emeli ki (129–147). A szerző az / hang ómagyar kori kiesésének összetett, régóta vizsgált, bizonyos szempontokból már korábban is vitatott jelenségkörét elemezte nagy elemszámú korpusz alapján, elsődlegesen a Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékének történeti adatbázisából. Az / hangot érintő egykori különböző változások – kiesés, vokalizálódás, inetimologikus betoldódás – igen összetett változási sorok, és egyúttal összetett problémakör. Ehhez keresett eligazodási lehetőségeket a szerző, mégpedig a személynévi eredetű helynevek, a jövevény helynevek, a közszói eredetű és kapcsolatú helynevek (valamint közszavak) adatai körében etimológiáik, gyakorisági mutatóik, kronológiai és területi vonatkozásaik összevető vizsgálatával, helynévpárok, névhasadások eseteire is kitekintve és a szavakon belüli hangkapcsolatok, illetve eltérő szóképzések hatásait is figyelembe véve. Mindez a módszertani eredményesség igazolódása mellett új (köznévi és tulajdonnévi) etimológiai megállapításokat és hangtörténeti, nyelvjárástörténeti eredményeket hozott.

Zsupos Zoltán tanulmánya a *Szartos*, *Szartó*, *Sártó*, *Tös* helynevek eredetét, történetét kutatja, más helynevekkel (valamint köznevekkel) való lehetséges kapcsolataikat keresi (97–106). Számba veszi, kritikailag értelmezi az eddigi szakirodalmi megjegyzéseket és adatokat, emellett pedig sok további, még ide vonható névadatot tár fel egyéb források, elsősorban korábbi (megyei, kataszteri, felmérési stb.) térképek fokozottabb bevonásával; ez szótörténeti továbblépésekhez is vezet. Mindezek révén ugyanis érvek sorával – az egykori szóalakváltozatokra és a denotátumok jellegére is építve, hangtani és jelentéstan magyarázatokkal, analógiás párhuzamokkal – valószínűsíti a fenti helyneveknek és variánsaiknak a *sár* + *tó* közszavainkra, illetve a 'sár' + 'tó', 'mocsaras állóvíz' jelentésekre való visszavezethetőségét.

Vékony Vivien kutatásának tárgya szintén névbokor (149–164): középpontjában a *bocsár* 'hordókészítő' közszó és a *Bocsár* település-, illetve személynév áll, melyeket a foglalkozásnévi jelentés, vagyis a szómezői összefüggések alapján ide vonható egyéb szavakkal – *kádár*, *bodnár*, *pintér*, *kádas*, *hordós* – együttesen vizsgálja. Célja annak bemutatása is, hogy az ilyen megközelítésű komplex elemzés mennyiben tud hozzájárulni az eddigieknél teljesebb szótörténetek kialakításához. Bemutatja a választott szócsalád tagjainak közszói, helynévi, személynévi történeti előfordulásait (pl. 1720-as családnévi gyakorisági térképeken is), a régi és az újabb adatokat (bennük az alakváltozatokat is külön értékelve) összeveti az eddigi szótörténeti-etimológiai megállapításokkal, s elemzése során mindezeket együttesen vizsgálva a további valószínűsítési lehetőségeket keresi. Így valóban más fénybe kerültek a vizsgált szavak kronológiai jellemzői, valamint új vonásokkal, etimológiai pontosításokkal egészültek ki a szócsalád tagjai, s a szómező egészéről is teljesebb képet kapunk.

3. A kötetben rendre fontos szerepet kap a kutatási módszerek és szemléletmódok tisztázása; alkalmanként pedig az egyik fő kérdéskörre is válik. A nevek és részrendszereik jellegzetességeinek számbavétele kiemelt szerepet kap a kutatásokban; a történetiségnek a helynévkutatásban is az átmenetek meglátását igénylő, a megállapítások terén a tudatos elbizonytalanítást is megkívánó jellege pedig következetesen figyelembe vett tényező. Megemlítendő a tanulmányok mindegyikéhez kapcsolódó gazdag és gondosan összeállított szakirodalmi jegyzék, illetve az, hogy emellett az írásokon belül is rendszeres a reflektálás a témában korábban megjelent álláspontokra. Nemegyszer utalás is történik a szemléleti keretekben való osztozásra vagy azok bővítésére. A kötet továbbviszi az eddigi helynévkutatási eredményeket: tanulmányai újabb határozott lépések mind a módszerek, mind a konkrét eredmények tekintetében.

GALLASY MAGDOLNA

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5775-823X>

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

Onoma 55. (2020)

Szerkesztő: OLIVIU FELECAN. The International Council of Onomastic Sciences,
Uppsala. 325 lap

1. Az *Onoma 55.* számában megjelenő írások többségének egy-egy, a Helsinki Egyetemen 2019. augusztus 21–23-án megrendezett Personal Names and Cultural Reconstructions (Személynevek és kulturális rekonstrukció) című konferencián elhangzott előadás szolgál forrásául. RICHARD COATES előszavát (2) követően a vendégszerkesztők, LASSE HÄMÄLÄINEN, JAAKKO RAUNAMAA és JOHANNA VIRKKULA bevezetőjükben (9–14) kiemelik a névadás, névhasználat antropológiai beágyazottságát, kulturális sokszínűségét, a különböző kultúrák és korok névanyagának tudományos forrásértékét, valamint a névrendszerek történeti összefüggéseit. Ezt követően néhány bekezdésben bemutatják az említett konferenciát, majd áttekintőleg szólnak a tanulmányokról. A kötetben tizennégy, a konferencia témája köré csoportosuló, nagyobb részben a konferencián bemutatott műveken alapuló írás olvasható, a vizsgált korszak szerinti időrendi sorrendben az ókortól napjainkig.

2. ALEKSANDAR LOMA, aki az indoeurópai nyelvcsalád kialakulásának korába kalauzolja az olvasót, a 'ló' és a 'farkas' jelentésű elemeket tartalmazó dítomatikus neveket állítja vizsgálatá középpontjába (15–34). Eredményei arra engednek következtetni, hogy a 'ló' jelentésű lexéma személynévi megjelenése névelemként az állat birtoklására, illetve küzdelem vagy verseny során való használatára utal, míg a 'farkas' jelentésű lexéma megjelenése elsősorban a hadviseléshez köthető jelentéseken alapszik.

A középkori finn, finnországi és karéliei személynévanyagot vizsgálva FROG arra keresi a választ, hogy milyen összefüggés állapítható meg a mitológiai vonatkozású nevek